

Streszczenie

Historia poczty w Łodzi, 1939-1945. Okupacja miasta i Wydział Poczty żydowskiego getta. Album znaków pocztowych to trzecia publikacja, zamykająca cykl obejmujący rozwój i działalność łódzkiej poczty poczynając od okresu Królestwa Polskiego i I wojny światowej, przez międzywojnie do okresu II wojny światowej.

Jest pierwszym opracowaniem działalności pocztowej polskiego miasta włączonego w granice III Rzeszy Niemieckiej, ale i pierwszą zwartą publikacją w języku polskim przedstawiającą działalność oraz ruch pocztowy z i do łódzkiego getta – Getta Litzmannstadt,

Jak wszystkie książki tego cyklu, ma podtytuł – *Album znaków pocztowych*, gdyż jest bardzo obficie zilustrowana. Część dotycząca miasta Łodzi to ok. 300 barwnych reprodukcji stosowanych wtedy znaków pocztowych.

Część poświęcona gettu to 37 fotografii oraz ponad 400 również barwnych reprodukcji przesyłek pocztowych oraz formularzy pocztowych używanych przez Wydział Poczty. Reprodukcjom towarzyszą naturalnej wielkości wierne odrisy stempli pocztowych.

Materiał ilustracyjny dotyczący miasta, w części pochodzi ze zbioru własnego, ale głównie z kolekcji niemieckich filatelistów, członków Arbeitsgemeinschaft Bahnpost e.V., Arbeitsgemeinschaft „R+V-Zettel” e.V. im Bund Deutscher Philatelisten e.V. oraz Forschungsgemeinschaft Post- und Absenderfreistempel e.V. oraz indywidualnych osób. Natomiast materiały dotyczące łódzkiego getta pochodzą częściowo od Stefana Petriuka oraz, przede wszystkim, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi.

Książka została opracowana na podstawie materiałów archiwalnych ze zbioru akt Przełożony Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkim z lat 1939-1944 oraz Zarządu Getta (Gettoverwaltung 1939-1945), fragmentów Kroniki getta łódzkiego /Litzmannstadt getto, książki M. Schulze i S. Petriuka „Unsere Arbeit- unsere Hoffnung, Getto Lodz 1940-1945. Eine zeitgeschichtliche Dokumentation des Post- und Geldwesens im Lager Litzmannstadt oraz artykułów T. Gryżewskiego, A. Papiernika, J. Tokara, H. Liberskiej i M. Lipińskiego, katalogów filatelistycznych i numizmatycznych, łódzkiej prasy 1939 r. i publikacji internetowych.

Książka podzielona jest nieformalnie na dwie części – 12 rozdziałów dotyczy poczty miasta a 8 składa się na pocztę getta.

Rozdział I. *Łódź i województwo łódzkie w ogniu wojny* przedstawia sytuację miasta i ludności Łodzi we wrześniu 1939 r., wcielenie w granice Rzeszy Niemieckiej, późniejsze przekształcenia terenowe, zmiany nazwy miasta. Zadaniem cywilnych pełnomocników pocztowych było przejęcie majątku Polskiej Poczty i dostosowanie do niemieckich zasad działania. Rozdział II. *Tworzenie niemieckich struktur pocztowych na terenach okupowanej Polski* omawia role i zadania pełnomocników pocztowych i telekomunikacyjnych Ministerstwa Poczty Rzeszy przy Dowództwach Okręgów, budowę sieci telefonicznej oraz placówek Niemieckiej Poczty Służbowej Wschód. W Rozdziale III. *Niemiecka poczta polowa w Łodzi* przedstawione są zadania urzędu obsługującego pocztę polową, ich rodzaj oraz używane przez nie stemple.

Rozdział IV. *Niemiecka Poczta Służbowa Wschód – poczta Rzeszy Niemieckiej* – zawiera chronologię tworzenia niemieckich placówek pocztowych na bazie przedwojennych polskich urzędów pocztowych, zestawienie użytkowanych przez nie polskich datowników oraz prowizorycznych stempli niemieckojęzycznych.

Ostatecznie powstało tyle samo niemieckich urzędów pocztowych, ile było ich przed wojną czyli 18. W Rozdziale V. *Urzędy pocztowe i ich datowniki* opisano okoliczności powstawania ich, zakres działania, pokazano liczne przesyłki oraz komplet datowników dla Lodscha oraz Litzmannstadt na podstawie ustaleń Mieczysława Lipińskiego w „Von Łódź über Lodscha zu Litzmannstadt...” Wszystkie datowniki są przedstawione w postaci odrysów, jak również stemple wirnikowe / rolkowe, które były przydzielone większości urzędów pocztowych.

W okupowanej Łodzi było wielu niemieckich filatelistów. Pod ich niewątpliwym wpływem powstało dużo prowizorycznych stempli – miejscowników, pisanych czcionką gotycką – frakturą. Wystawy znaczków pocztowych, obchody Dnia Znaczka były upamiętniane specjalnymi stemplami. W Rozdziale VI. *Datowniki okolicznościowe ręczne i maszynowe* pokazane są również okolicznościowe stemple maszynowe. Reklamowały korzystanie z czeków podróżnych do podróżowania, wysyłanie paczek wartościowych czy budziły patriotyczne nastroje oraz informowały o konieczności udawania się do schronu podczas nalotów.

Producent maszyn do frankowania - Francotyp GmbH - przechowywał i nosił wszelkie zmiany dotyczące maszyny na metrykach maszyn frankujących. Pokazany tu jest unikalny zestaw metryk łódzkich maszyn z odciskami frankatur pierwotnych właścicieli z wszystkimi wymiennymi nakładkami firmowymi lub reklamowymi oraz kolejnych użytkowników. Wśród nich metryka maszyny Francotyp Cm 22200 należąca wcześniej do bremeńskiej firmy Hansa Biebowa i służąca mu później w Niemieckim Zarządzie Getta. Znana jest tylko jedna przesyłka z tą frankaturą. Prezentowane łódzkie maszyny należą do dwóch grup - Francotyp C oraz Francotyp D.

Dzięki uprzejmości H.-J. Förstera pokazane zostały również unikalne kartony kredytowe (karty przedpłacone) tych maszyn frankujących. Metrykom towarzyszą odrysy frankatur z wszystkimi nakładkami.

W Rozdziale VIII. *Znaki polecenia* przedstawiam wprowadzenie i ewolucję niemieckiej nalepki polecenia – zmiany rysunku, różne kroje czcionki. Nalepki polecenia zostały podzielone na grupy wg określonych cech, a następnie przypisane do łódzkich urzędów pocztowych.

Karty paczkowe / adresy pomocnicze, oraz nalepki rejestracyjne na nich, stanowią duży dział opracowania. Na postawie „*Der Paketdienst im Deutschen Reich 1933-1945*” zostały przedstawione i omówione rodzaje paczek, charakterystyka ich formularzy paczkowych oraz nalepek. Nalepki paczkowe zwane też nadawczymi, występują w kilku rodzajach w zależności od sposobu oznaczenia urzędu pocztowego oraz od grafiki nalepek. Przedstawiono nalepki z prawie wszystkich urzędów pocztowych Łodzi.

Obsługę telegraficzną miasta prowadziła centrala telefoniczno-telegraficzna podległa urzędowi Litzmannstadt 2. Pokazano rzadką pieczęć tej centrali. Przedstawione są też rodzaje blankietów telegramów używanych w Łodzi - wzory ogólne oraz właściwe dla centrali telefonicznej Litzmannstadt, drukowane czcionką fraktura i czcionką Antykwa.

Połączenie kolejowe Łodzi i Wrocławia utworzono już 22 października 1939 r. a Łódź połączona była jeszcze linią kolejową z Poznaniem i Warszawą i na tych trasach biegły pocztowe ambulanse kolejowe. W Łodzi kolejowym urzędem spedycyjnym był Litzmannstadt 2. Początkowo były stosowane prowizoryczne stemple tych ambulansów – dwuwierszowe, kolistе pojedyncze i owalne podwójne. Później używane były znormalizowane stemple owalne pojedyncze wzór 155/1931. Podstawą opracowania ich był „*Katalog der unter Deutscher Postverwaltung verwendeten Bahnpoststempel mit Streckenangabe 2010*” oraz „*Die Post in Breslau, Bd. 6 Bahnpost*” (Klaus Simon). Pokazane są oryginalne przesyłki i odrysy wszystkich znanych mi stempli – Rozdział XI. *Pocztowe ambulanse kolejowe*.

Problematyka łódzkiego getta oraz jego poczty została przedstawiona w rozdziałach XIII.-XIII.G. Sytuacja Żydów po zajęciu miasta przez wojska niemieckie gwałtownie zmieniła się, narastały prześladowania. Prezes rejencji kaliskiej Friedrich Übelhör ogłosił plan rozwiązania kwestii żydowskiej przez utworzenie „dzielnic zamkniętej” na terenie Bałut. Ludność żydowska z całego miasta została tam przemieszczona i 30 kwietnia 1940 r. getto zamknięto. Zarządzał nim, pod kontrolą Niemieckiego Zarządu Getta, powołany przez Niemców na urząd Starszego Żydów, Chaim Mordechaj Rumkowski.

Koleje tworzenia Wydziału Poczтового omawia obszerny rozdział o tym tytule. Przełożony Starszeństwa Żydów zorganizował wiele wydziałów, tzw. resortów, w tym pocztowy. Za jego początek uważa się 15 marca 1940 r. Przedstawiona została struktura wydziału, jego władze i skład osobowy oraz organizacja pracy. Omówiono wymianę poczty z niemieckim urzędem pocztowym, pobieranie opłat, rodzaj i stosowanie stempli pocztowych – nadawczych, zwalnających z opłat, datowników. Na podstawie kwerendy w Archiwum Państwowym w Łodzi pokazano nowe fakty, fotokopie sprawozdania z zebrania organizacyjnego i list płac pracowników poczty oraz liczne fotografie pokazujące życie w getcie i pracę pocztowców getta. Ważny jest temat ograniczeń pocztowych dla mieszkańców getta, powstanie biura cenzury oraz dwie blokady ruchu pocztowego z getta. Obszernie pokazane zostały i bogato zilustrowane przesyłkami, stemple autocenzury żydowskiej oraz odręczne uwagi cenzorów.

Omówiono i również zilustrowano temat tzw. cyfr dużych i małych na korespondencji z getta, wyjaśniając pewne niezgodności. Dokładnie zostały pokazane rodzaje „druków-pocztówek” – podziękowania za pieniądze i „kartki – znak życia”.

Rozdział XIII.B. poświęcony jest omówieniu wszystkich rodzajów korespondencji ‘do’ i ‘z’ getta – listów, paczek, telegramów i przekazów pocztowych. Pokazane zostały rodzaje stempli nadawczych na korespondencji, dokumentacja pocztowa jak książki nadania przesyłek, nadejścia i odbioru paczek i przekazów pieniężnych, dokumenty kontroli celnej. Obficie zostały zaprezentowane telegramy nadchodzące do getta, ale i te wewnątrz getta, z życzeniami dla Chaima Rumkowskiego.

Książka zbiorczego nadawania przesyłek z getta do urzędu Lodsch 9 nosi stempel-datownik „Postabteilung I”, potwierdzając jego rzeczywiste używanie. Jako książka wymiany z niemiecką pocztą, nosi również stemple wyjaśniające powody nieodbierania przesyłek.

Pokazana jest rola i znaczenie „konta 700” – rozliczenia pomiędzy Kasą Oszczędnościową Miasta Łodzi (Stadtsparkasse Litzmannstadt) i niemieckimi bankami a Niemieckim Zarządem Getta i Przełożonym Starszeństwa Żydów, przekazy pocztowe oraz przelewy zasiłków i różnych świadczeń dla mieszkańców getta.

Książka M. Schulze i S. Petriuka pokazuje formularze różnych druków pocztowych getta – zawiadomienia o nadejściu przesyłki, potwierdzenia nadania, potwierdzenia odbioru i inne. Tu poświęcony im jest Rozdział. XIII.C. Na 30 stronach widnieją liczne nowe wzory tych druków – nowe typy, nowe treści formularzy, nowe rodzaje na podstawie zasobów Łódzkiego Archiwum.

W Rozdziale XIII.D. pokazane są pocztowe stemple pomocnicze getta a XIII.E. to zestawienie wszystkich stempli Wydziału Pocztowego (z podaniem, na których występują).

Znaczki pocztowe getta – okoliczności ich powstawania, próby arkuszowe znaczków tzw. wydania I oraz znaczki wydania II definitywnego, niedopuszczonego do obiegu, są szeroko omówione.

Przedstawiono również przesyłki więźniów Prewencyjnego Obozu Policji Bezpieczeństwa dla Młodocianych Polaków, strukturę obozu oraz koszmarne warunki życia jego mieszkańców.

Książka, napisana w języku polskim, zawiera tłumaczenie spisu treści i streszczenia w języku angielskim i niemieckim.